

Генрик Гмітерек

МОЛОДЬ З УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЗАМОЙСЬКІЙ АКАДЕМІЇ В XVI–XVII СТОЛІТТЯХ

Наприкінці XVI ст. на культурно-освітній карті Речі Посполитої з'явилася третя — після Кракова і Вільна — вища школа. Нею стала заснована канцлером і великим коронним гетьманом Яном Замойським академія в незадовго до того посталому (1580 р.) місті Замості¹.

Свій задум — створити сучасний навчальний заклад, в якому б поєднувалась гуманістична освіта з приготуванням молодого шляхтича до публічної діяльності в структурі шляхетської держави, Ян Замойський виношував довго. Зазнавши невдачі у своїх планах реформувати Краківську академію, він писав у 1580 р. до нунція Калігарі, що мріє про школу, «в якій би молоді з найздатніших родин викладались філософські науки і наше цивільне право разом з канцелярськими формулами, а також публічне право Королівства, привілеї, угоди з іноземними правителями, конфедерації й усі старожитності, які стосуються Речі Посполитої»². Замойський не приховував своїх прагнень, аби його

навчальний заклад був «громадською школою» в першу чергу для шляхетської молоді, де її готували б до участі в публічному житті. Передбачалося також поширення впливів нової школи на широкі простори культурно занедбаних, на думку гетьмана, але близьких йому руських земель Речі Посполитої разом з Волинню, Поділлям і Київщиною, які становили 1/3 території всієї держави.

Старання Замойського були увінчані булою папи Климента VIII, виданою 29 жовтня 1594 р., яка дозволяла створити в Замості академію і друкарню. Згідно з булою, Академія одержала всі права університету в складі трьох факультетів — «семи вільних мистецтв», права і медицини, а також право надавати ступені бакалавра, магістра і доктора, на взірць інших подібних навчальних закладів, «що постають деінде і у різних народів»³. Кілька місяців пізніше, 15 травня 1595 р. відбувся перший запис студентів і розпочато навчання. Цей день

¹ Бібліографія, що стосується Замойської академії, була започаткована нині вже застарілою монографією Й. К. Кохановського «Dzieje Akademii Zamojskiej». — Kraków, 1889–1900. У зв'язку з відзначенням ювілею 400-річчя Академії з'явилися такі видання: «Akademija Zamojska i jej tradycje» / Pod red. B. Szyszka. — Zamość, 1994; «Akademija Zamojska w dziejach i życiu miasta» pod red. R. Szczygła i A. Ubrańskiego. — Zamość, 1996; «W kręgu akademickiego Zamościa» / Pod red. H. Gmiterka. — Lublin, 1996. Див. також: Яковенко Н. Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні кінця XVI-середини XVII ст. // Київська старовина. — 1997. — № 1/2. — С. 23–26.

² Łempicki S. Działność Jana Zamojskiego na polu szkolnictwa. 1573–1605. — Kraków, 1921. — S. 59–60.

³ Див.: J. Łukaszewicz. Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim. — T. III. — Poznań, 1851. — S. 331–332.

у пізнішій академічній традиції вважали за *dies natalis Academiae*.

Унормування та упорядкування організації закладу, його матеріально-фінансового забезпечення та навчальних програм були здійснені на підставі фундаційного акту, виданого Яном Замойським 5 липня 1600 р. і затвердженого королем Сигізмундом III Вазою трьома місяцями пізніше⁴.

Програма передбачала два рівні навчання: нижчий — п'ятирічний учнівський (*classes inferiores*), і вищий — академічний (*classes superiores*). До нижчого щабля належали три кафедри — основи філософії і риторики, просодії і синтаксису, а також аналогії і орфографії. Вищий щабель обіймав сім кафедр. З них чотири перші — математики; логіки і метафізики; натуральної філософії і медицини; риторики — складали розширену програму давнього *quadrivium*. Функції власне вищих студій виконували три інші кафедри — моральної філософії і політики, загального (римського) права, польського права. З плином часу організаційна структура Академії ускладнювалась, збільшувалась кількість записів і фундацій, створювались нові кафедри. У березні 1641 р. постала кафедра теології, яка стала підґрунтям для відкритого сімома роками пізніше теологічного факультету, завдяки якому Академія здобула статус університету в повному обсязі і отримала право надання докторського ступеня з теології⁵. На 1645 р. припадає поява кафедр історії, канонічного права, орфографії. З 1637 р. під опіку Академії потрапили, ставши її фі-

ліями, колегія і семінарія у волинському містечку Олика.

Замойська Академія проіснувала на просвітницькій мапі Речі Посполитої до 1784 р. і була зліквідована австрійською владою в рамках йосифінських реформ вже після переходу Замостя до складу Габсбурзької монархії внаслідок першого поділу Речі Посполитої. Академія, незважаючи на всі її недоліки, відіграла важливу роль у культурному розвитку мешканців південно-східних теренів Речі Посполитої. Через її стіни пройшло більше 11 тис. учнів і студентів, які здобували не лише знання, а й отримували практичні навички самоврядування у судових, шкільних і костельних інституціях. 250 випускникам Академії було надано ступені докторів з філософії, права і теології⁶. Друкарня випустила 1500 видань, деякі з них — першорядного значення⁷. Бібліотека Академії нагромадила величезний книжковий масив, яким могла користуватися не лише учнівська молодь, а і кожен, хто прагнув знань. Отже, Замойська академія значною мірою таки виконала заплановану Яном Замойським функцію навчального закладу польсько-руського пограниччя.

Донедавна ширша оцінка діяльності Академії утруднювалася нестачею досліджень щодо охоплення її впливами різних територій і верств суспільства. Підставою для таких студій стала видана кілька років тому університетська метрика⁸ — альбом, що вівся від початку заснування Академії. Обов'язок вписування до нього кожного, хто зголошувався на навчання в Академії, лежав на ректорів. Декан провадив іспит і вирі-

⁴ S. Łempicki. — Op. cit. — S. 172 nn.

⁵ Див.: F. Stopniak. *Dzieje Kapituły Zamojskiej*. — Lublin, 1962. — S. 127–133.

⁶ Список докторантів див.: H. Gmiterek. *Promocje doktorskie w Akademii Zamojskiej // Księga akademickiego Zamoscia*. — S. 237–248.

⁷ S. Myk. *Drukarnia Akademii Zamojskiej. Jej dzieje i wydawnictwa*. — Zamość, 1994. — S. 36.

⁸ *Album studentów Akademii Zamojskiej*, opr. H. Gmiterek. — Warszawa, 1994 (далі — *Album*).

Бакалавр, що вчить дітей (ксилографія з «Zwierciadla»
М. Рея)

шував, до якого класу в *scholae inferiores* або *superiores* зараховувати слухача лише після внесення відповідного запису. З 1627 р. за ініціативи тогочасного опікуна Академії Томаша Замайського до Альбому почали вписувати вчителів, репетиторів та інших педагогів — наставників шляхетської молоді, які супроводжували її під час студій у Замості⁹. Фіксувалися і прибулі до Замостя претенденти на здобуття докторату.

Певною дослідницькою проблемою є відсутність уніфікації записів у Альбомі, схема яких змінювалась протягом багатьох років. Окремі компоненти Альбому з'являлися або зникали в залеж-

ності від часу і інтенції особи, яка вела альбом. Сталими складниками були тільки прізвище, ім'я, ім'я батька і територіальне походження учня або студента.

Географічний родовід молоді окреслювався переважно в загальних рисах з зазначенням воєводства, повіту, землі або дієцезії, інколи подавалася лише назва місцевості, з якої походив студент. Це ускладнює на даний момент точне визначення територіального походження прибулих. Важко також однозначно говорити про їхнє соціальне походження.

Вказівкою на станове походження учня може бути форма зазначення його географічного походження, оскільки у

⁹ J. Łukaszewicz. Op. cit. — S. 351; J. K. Kochanowski. Op. cit. — S. 85.

випадку шляхтича переважно подавався повіт, воєводство або земля, а для всіх інших станів — дієцезії.

Також напевно тяжко говорити про відсоток учнів, які закінчили навчання у нижчих класах, а також тих, що продовжили студії на академічних курсах. Статут закладу передбачав, що при переході до *classes superiores* кожен учень мав скласти академічну присягу. Це також стосувалося учнів нижчих класів, яким виповнювалось 14 років. На ректорові лежав обов'язок фіксації цих даних у офіційних актах¹⁰.

В Альбомі знаходимо записи про складання такої присяги цілим рядом студентів, однак ми не можемо бути певними у повноті цих даних. Цілком можливо, що не всі ректори скрупульозно виконували свої обов'язки фіксації акту присяги. Записи про неї, скоріш за все, з'явилися у випадку вступу студентів одразу на вищі курси, в такому разі присяга складалася на момент зарахування до Академії.

Структура Академії і цілі, що ставилися перед нею її засновником, призводили до згуродження в її стінах молоді різного віку і з різним ступенем підготовки.

Найчастіше практикувався запис на навчання хлопців 7–8 років, які або ж обмежувалися курсами лише нижчих класів, або ж продовжували студії на академічних курсах. Бувало також, що до Замостя прибувала старша молодь, яка прагнула продовжити навчання, розпочате в інших школах, і після здачі відповідних іспитів вступала відразу до вищих класів. Тому ми враховували як

студентів у прямому значенні цього слова, віком від десяти років і старших, серед яких зустрічаються і двадцятирічні, так і, чи не в більшій мірі, учнів, які за своїм рівнем не відрізнялися від школярів інших шкіл.

Яким був контингент прибульців з українських земель? Маємо на увазі Київщину разом з Чернігівським воєводством, так зване історичне Поділля, яке охоплювало територію Подільського і Брацлавського воєводств¹¹, а також Волинське воєводство, що було дещо меншим від фактичної території, окресленої на той час назвою Волинь (куди також включали Житомир і Овруч, які належали до Київського воєводства)¹².

Поза нашою увагою залишилася велика провінція, відома в історіографії як Червона Русь, до якої входила частина Руського воєводства разом з Холмською землею і Белзьким воєводством. Відомо, що з цієї території походило 3725 учнів Академії, причому половина з них була вихідцями з Холмської землі.

При зарахуванні конкретних осіб до групи, яку складали вихідці з українських земель, нами враховувалася їхня самоідентифікація при вписуванні до академічного Альбому. У більшості випадків маємо справу з неосілою, прийшлою на ці території шляхтою (орендарі, службова шляхта), яка походила з інших земель Речі Посполитої і осідала на вказаних територіях тимчасово, що було особливо характерно для Поділля. При особах з інших станів, як уже зазначалося, переважно подавалася назва дієцезії.

Особливі труднощі виникають, скажімо, при встановленні територіального

¹⁰ S. Łempicki. Op. cit. — S. 139.

¹¹ Що стосується кордонів обох воєводств див.: М. Г. Крикун. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XVI–XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. — Київ, 1993.

¹² Що стосується кордонів Волинського воєводства див.: М. Г. Крикун. Кордони і повітовий поділ волинського воєводства в XVI–XVIIIст. Географічний фактор в історичному процесі // Збірник наукових праць. — Київ, 1990. — С. 134–145.

походження прибульців з Брацлавського воєводства, територія якого входила до складу великої Луцької дієцезії, що обіймала також Волинське, Берестейське і Підляське воєводства. В Альбомі знаходимо 105 осіб, територіальне походження яких окреслюється за назвою Луцької дієцезії. Тож внаслідок відсутності повніших даних для ідентифікації представників цієї групи, доводиться лишати її за межами нашого дослідження.

До Альбому за весь час його існування було вписано 10522 особи, хоча цифра ця виглядає заниженою, особливо якщо врахувати, що облік учнів вівся лише упродовж 135 років. Бракує інформації за різні роки існування Академії внаслідок пошкодження джерела та недбалства ректорів (всього за 32 роки). Особливо це було характерним для XVIII ст. Серед загального числа учнів знаходилось принаймі 397 прибульців з Волині, 124 — з Київщини і 196 — з Поділля, загалом, 717 осіб, що становило 6,7 % від загального складу. Молодь з самого лише Поділля становила 1,9 % від всіх учнів, з Київщини — 1,2 %, з Волині — майже 3,8 %¹³. Статистика ця оминає землі Червоної Русі, а також 800 вписаних до Альбому учнів без зазначення географічного походження. Однак навіть ці цифри дають уявлення про важливість замойського навчального закладу для мешканців південних і східних теренів давньої Речі Посполитої, особливо для тих груп, які шукали тісніших контактів з латинською культурою (в широкому сенсі) у сфері філософії, теології і права.

Найраніше з українських земель до Замостя прибувають волиняни. Були це три брати Жабокрицькі — Андрій, Габріель та Олександр, сини Яна, з Кременецького повіту, які вписалися до Альбому у травні-червні 1595 р., заплативши за впис 15 гр.¹⁴ Розпочали вони список волинської шляхти, яка шукала знань і можливості кар'єрного росту у місті Замойських, де за час до 1781 року (в цьому році в Альбом внесено останні вписи) їх перебувало мінімум 349 осіб. Шляхта серед волинських школярів становила більшість (понад 87,9 %). Цей показник перевершував аналогічні дані стосовно інших українських земель. Серед вихідців з простолюду, котрих нараховувалось 48 осіб, переважали міщани (26 випадків), про що свідчить вказівка учнями назви міст як місця походження. Принаймі 5 осіб походило з Олики, 3 особи — з Кременця, Володимира і Луцька, досить значна кількість учнів прибула з Дубна, Костянтинова, Клевана, Тульчина, Острога і Заслава.

8 березня 1635 р. до Альбому вписався вихідець з Луцька Самуель Заяць, який в Академії вивчав філософію і, як свідчать пізніші дані, закінчив життя в Замості¹⁵. Кількість школярів нешляхетського походження збільшується на межі 30–40-х років XVII ст., однак складна ситуація на Україні, воєнна розруха, призвели до спаду цієї тенденції.

Наплив волинян до Замостя не був рівномірний. Переважно 60 % прибульців з Волині з'явилися в Академії в перше півстоліття її існування. При підрахунку учнів по десятилітніх періодах

¹³ Див.: Г. Гмігерек. Молодь Поділля в Замойській Академії (1595–1784) // Вісник Львівського Університету. Серія історична. — 1998. — Вип. 33. — С. 56–65; *Młodzież Kijowszczyzny w Akademii Zamojskiej* // Український археографічний щорічник, 1999. — Вип. 3–4. — С. 230–241; *Młodzież z Wołynia w Akademii Zamojskiej* // *Podróże po historii. Studia z dziejów kultury i polityki europejskiej ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Grzybowskiemu* / red. F. Lesniak. — Kraków, 2000. — S. 217–226.

¹⁴ Album. — I. — 43–45. Подані цифри означають: римська — черговий академічний рік у друкованій версії Альбому, арабська — черговий номер впису протягом цього року.

¹⁵ Там же. — XXXIV. — 121.

упродовж часу, що нас цікавить, виявляється, що аж в трьох декадах 1725–1755 волиняни взагалі не з'являлися у Замості, а в інших — їхня присутність була назагал невеликою. Найбільша їх кількість припадає на відтинки 1625/26–1634/35, 1635/36–1644/45, 1645/46–1654/55 (разом 153 особи), хоча для періоду 1655/56–1664/65 волиняни також дають досить високий відсоток (6,37 % від усіх записаних).

В останньому десятилітті XVII ст. ще можемо спостерігати невелике зростання динаміки приїздів, яке остаточно завершується на переломі століть. Хоч волиняни ще будуть з'являтися у Замості до кінця функціонування Академії, але їхня кількість вже ніколи не досягне попередніх показників.

Перші прибульці з Поділля з'являються у Замості скоріш за все у 1596 р., під кінець першого або на початку другого року функціонування Академії¹⁶. Були це Лаврін Кудринський, Бартоломей Пражовський, Станіслав Шелоговський і, ймовірно, вірменин — Микола Мороскопіус, всі нешляхетського походження¹⁷. З запису про складання присяги можна припустити, що ця четвірка навчалася на вищих курсах з філософії або права. Загалом серед прибульців з Поділля 52 особи були нешляхетського походження, що становило більше 1/4 від загальної кількості. Були це у переважній більшості міщани, хоч вказівка на міста як місце походження подана лише у дев'яти випадках: чотири студенти походили з самого Кам'янця (Album:

XII, 72¹⁸; XVIII, 42; XX, 62; XCVIII, 6), двоє — з Могилева (XXI, 41; LXXXI, 68), по одному — з Дунаївців (XVIII, 78), Язловця (XV, 33) і з Шаргорода (XXVIII, 25). Про декілька осіб з цієї групи, завдяки дописам в Альбом, маємо додаткову інформацію. Записаний у червні 1619 р. Гаспар Ленартович або Гутувич, син Войцеха (Album XIX, 16), після закінчення навчання займав посаду кам'янецького вїта і помер 20 IV 1641 р. Двоє з прибульців прийняли ще перед Замостям духовний сан: записаний 9 IX 1695 р. Симон Северинович (Album XCIII, 22) належав до ордену францисканців, а вписаний восени 1714 р. Григорій Августин Маудонський (CXII, 11) був каноніком Кам'янецької катедрі. Цей останній правдоподібно приїхав до Замостя з метою захисту докторської праці з права, двічі — в січні і травні 1715 р. — пробував вступати до професорського колегіума, але, як вважає Кохановський, не пройшов через низькі результати іспитів¹⁹. Про Станіслава Костракевича, записаного у квітні 1719 р. (Album CXV, 54) і 15-літнього Михайла Вітвицького, котрий походив з Брацлавського воєводства (1760/61, Album CXXXI, 111) відомо, що своє навчання вони розпочали в класі граматики. Бенедикт Маршицький удосконалювався у сфері права і геометрії (Album CXXXII, 17). Він вчився під керівництвом Яна Бартоломея Дуньчевського і під кінець червня того ж року виголосив публічно тези про застосування Евклідової системи до практичної геометрії²⁰. При двох особах нешля-

¹⁶ M. Stefanides, перший ректор Академії, правдоподібно в 1595/96 рр. вписав до Альбому прізвища студентів обох своїх каденцій (1595–1597), про що свідчить значна кількість вписів, а також відсутність чіткості вписів упродовж другої каденції. Список прибульців з Поділля знаходиться саме на цьому листку.

¹⁷ Album. — I. — 122, 123, 130, 161.

¹⁸ Андрій Яркоський; при ньому в Альбомі неправильно подано Кременець замість Кам'янця.

¹⁹ Див.: H. Gmiterek. Promocje doktorskie. — S. 242, Nr 137.

²⁰ J. B. Duczewski. Propositiones mathematicae. — Zamość, 1768.

хетського походження було зазначено, що вони є вихідцями з родин кам'янецьких вірмен. Це були: записаний в кінці 1620 р. Гаспар, син Григорія (Album XX, 62), і Симон Мінашевич, котрий прибув на переломі XVII і XVIII ст. (Album XCVIII, 6).

Першим студентом шляхетського походження з Поділля був Теодор Слупиця, син Симона, вписаний до Альбому літом 1606 р. (Album VI, 29)²¹, представник, на думку А. Яблоновського, «одного з найстаріших місцевих родів»²², і, водночас, один з останніх представників цієї вигасаючої родини²³. З впису про складання присяги довідуємося, що розпочав він навчання на вищих курсах. Слупиця започаткував список подільської шляхти у Замойській академії, який містить 144 особи, 104 — з Подільського воєводства і 40 — з Брацлавського. Шляхта становила більше 73 % школярів з цієї місцевості — досить високий відсоток, хоча і дещо нижчий від Київщини чи Волині.

Молодь з Поділля теж прибувала до Замостя нерівномірно. У декаді 1745/46–1754/55 подоляни загалом не з'являлися в Академії, а в інші періоди їхня присутність була мінімальною. Пік записів припадає на 1625/26–1634/35 десятиліття (3,5 % від масиву вписаних у ті роки) і на 1636/1636–1644/45. Загалом подоляни, котрі з'явилися у Замості упродовж тих двох десятиліть, становили третину від усієї кількості прибульців з цієї території за два століття. Ця відносно висока кількість приїжджих знизилась внаслідок подій на Україні у середині

XVII ст. У 70–80-х роках спостерігається невелике зростання кількості приїздів, але динаміка знову йде на спад на зламі століть.

Найпізніше з'явилася в Замості молодь з Київщини. Її поява припадає на початок другого десятиліття існування Академії. 27 VII 1606 р. до альбому був вписаний Ян Дутіус з київської дієцезії (Album VI, 57), двома тижнями пізніше — Войцех Стоїнський з Київського повіту (Album VI, 61). З запису про складання присяги можна твердити, що обидва студіювали на вищих курсах. Стоїнський започаткував цілий список київської шляхти, в якому фіксується 98 осіб: 92 учні походило з Київського воєводства, 5 — з Чернігівського. Шляхта становила 79 % від загальної кількості прибулих з Київщини, що приблизно відповідало аналогічному показнику Волині і Поділля. Серед молоді з Белзького і Руського воєводств шляхтичів було заледве 21 %, причому цей відсоток для Львівської землі був ще нижчим.

Серед представників нешляхетського походження домінували міщани (загальним числом 25), хоча міста як місце походження подаються лише в чотирьох випадках. Прибулець з Києва Ян Богушевич (Album X, 18) був вписаний 1610 р. Десятьма роками пізніше прибув Лукаш Конашевич (Album XVIII, 48), а у 1660 р. — Андрій Божаковський (Album LXII, 22). Молодшим братом останнього був Василь Божаковський, син Теодора, записаний в 1666/67 академічному році (Album LXV, 34). З Бучиполя походив Микола Козловський (1611 р.,

²¹ Можливо, шляхта з'явилася раніше, оскільки Альбом також має значні пробіли упродовж 1599–1604 рр.

²² Źródła dziejowe. — Т. XXII. — Warszawa, 1897. — S. 604–605.

²³ K. Niesiecki. Herbarz polski. — Т. I–X. — Lipsk, 1839–1846. Окрім цього А. Boniecki (Т. I–XVI. — Warszawa 1899–1913). Варто також зауважити, що Album studentów Akademii Zamojskiej добрим джерелом для дослідження генеалогії ряду шляхетських родів, зокрема і тих, що походили з Поділля.

Album X, 137). Про інших студентів нешляхетського походження ми не маємо додаткової інформації. На увагу заслуговує хіба Іван Касіанід, записаний у 1609 р., який вступив до ордену Василіан і пізніше був відомий як уніатський архимандрит Дерманського монастиря на Волині (Album VIII, 123). Побіжно можна згадати також Самуеля Мефедовця, що прибув до Замостя під кінець 1643 р. (Album XLIII, 68), був виключений з Академії через два роки і три місяці через небажання складати академічну присягу²⁴.

Наші підрахунки засвідчують, що упродовж чотирьох декад (1595–1605, 1715–1735, 1745–1755) кияни взагалі не з'являлися у Замості. У XVIII столітті їхня присутність катастрофічно зменшилась: фіксується лише 12 осіб, 5 з яких були вписані у 1779/80 академічному році. Цей процес був результатом нових пануючих порядків в частині Київського і на всій території Чернігівського воєводства, відокремлених від Речі Посполитої за умовами мирного договору 1686 р. Найбільша кількість прибульців з Київщини до Замостя фіксується протягом 1605–1685 рр. — по кілька осіб на десятиліття, однак пік припав на 1635–1645, коли до Альбому вписалося 27 учнів. Це становило 2,4 % від усієї молоді, що розпочинала у цей період навчання в Академії. Детальніші дані про присутність прибульців з Наддніпрянщини і Наддністрянщини серед замойських школярів подано у таблиці 1.

Брак місця не дозволяє зробити детальніший аналіз прибульців з україн-

ських земель, однак спробуємо окреслити певні загальні характеристики учнівських груп по регіонах.

Серед студентської молоді Поділля найбільшу частку становили вихідці з Кам'янецького повіту (достовірно 45), при трьох особах фіксується Летичівський повіт, а у 105 випадках записане походження з Подільського воєводства, зокрема і з Кам'янецької дієцезії. Вихідці з Брацлавського воєводства поділялися таким чином: 17 осіб походили з Брацлавського повіту, 5 — з Вінницького, і у 21 випадку точніше походження залишається нез'ясованим внаслідок відсутності даних.

Аналіз домінуючих груп серед студентів і учнів Академії може бути своєрідним показником структури подільської шляхти того часу²⁵. Маємо значну кількість представників старих осілих подільських родів, інколи князівського походження, а також численну групу представників осілої шляхти, що походила з інших регіонів Речі Посполитої; не бракувало також вихідців з групи тимчасових власників держав, орендарів, і так званої службової шляхти, котра проживала по маєтках великих землеволодарів.

Загалом у Замойській Академії з'явилися представники 121 шляхетського роду з Поділля. Можна припустити, що кожен третій рід надіслав на навчання хоча б одного свого представника²⁶.

Такою ж була ситуація на Київщині. Аналізуючи інформацію з Альбому про місце походження учнів, можемо твердити, що найбільше молоді прибуло

²⁴ Див.: Album. — S. 194.

²⁵ Брацлавській шляхті значну увагу було приділено в праці Н. М. Яковенко «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і центральна Україна)». — Київ, 1993, яка містить також значну бібліографію з даної проблеми.

²⁶ За підрахунками З. Анусіка, див.: Z. Anusik. Struktura społeczna szlachty braclawskiej w świetle taryfy podumnego z 1629 roku // Przegląd Historyczny. — LXXVI. — 1985. — S. 250 (так само вважає Н. Яковенко), у Брацлавському воєводстві нараховувалося приблизно 210 шляхетських родів. Подібна ситуація була в Подільському воєводстві.

Таблиця 1.

Роки	Загальна кількість вписаних	Поділля		Київщина		Волинь	В тому числі	
		Подільське воєводство	Брацлавське воєводство	Київське воєводство	Чернігівське воєводство		шляхта	простолод
1595/96–1604/05	408	4	—	—	—	25	23	6
1605/06–1614/15	995	20	1	10	—	43	63	11
1615/16–1624/25	798	12	1	8	—	33	40	14
1625/26–1634/35	948	23	10	12	—	50	84	11
1635/36–1644/45	1131	24	7	27	—	51	90	19
1645/46–1654/55	729	5	7	20	2	52	77	9
1655/56–1664/65	565	3	2	10	—	36	38	13
1665/66–1674/75	684	13	3	13	—	15	34	10
1675/76–1684/85	704	16	2	7	1	27	49	4
1685/86–1694/95	439	6	—	5	1	14	21	5
1695/96–1704/05	477	3	1	1	—	16	17	4
1705/06–1714/15	326	4	—	3	3	6	11	5
1715/16–1724/25	362	5	—	—	—	3	3	5
1725/26–1734/35	298	2	—	—	—	—	2	—
1735/36–1744/45	282	5	1	1	1	—	7	1
1745/46–1754/55	238	—	—	—	—	—	—	—
1755/56–1764/65	550	1	6	1	—	10	14	4
1765/66–1774/75	251	5	1	1	—	7	11	3
1775/76–1783/84	365	2	1	5	—	9	11	6

з Київського повіту — 43 особи, при 6 особах фіксується походження з Овруцького повіту, при 3 — з Житомирського. У всіх інших випадках при іменах прибульців записано лише назву воєводства. Структура шляхетської молоді Київщини назагал фіксує ті ж групи, що і подільська. У другій чверті XVII ст. на Київщині проживало, за підрахунками Н. Яковенко, 378 шляхетських родів²⁷, тож цю кількість можна визнати репрезентативною для всього досліджуваного нами періоду. Таким чином, у Замості навчалися представники 79 родин. З цієї

статистики випливає, що кожний п'ятий рід висилав на навчання хоча б одного свого представника.

Показники щодо Волинського воєводства свідчать про домінування серед студентів — вихідців з Луцького повіту — 124 особи, з Володимирського повіту прибуло 78 юнаків, а з Кременецького — 32. Для 163 осіб бракує точніших даних, при їхніх іменах фіксується лише назва воєводства.

Серед волинської шляхетської молоді, котра навчалася в Замості, не бракувало представників старих князівсь-

²⁷ Там же.

ких родів, як, наприклад, Четвертинські, Пузини, Порицькі та їхнє відгалуження — Сокольські. Вписаний до Альбому в 1642/43 академічному році Вацлав Григорович Четвертинський (XLII, 63) у 1662 р. обіймає уряд волинського ловчого, пізніше — житомирського хорунжого. У 1681 р. він був обраний депутатом від Волинського воєводства до Коронного трибуналу в Любліні²⁸. Восьмома роками пізніше приїхав до Замостя його племінник Григорій, син луцького підсудка Захарія (Album L, 34). Пізніше він прийме духовний сан і увійде в історію під іменем Гедеона, з 1660 р. православного єпископа Луцько-Острозької єпархії, а з 1685 р. — київського митрополита, що прийме зверхність московського патріарха. Ця подія викликала спротив не лише королівського двору, що призвело до оголошення митрополита Гедеона вигнанцем, але також деяких православних єпископів і українських гетьманів²⁹.

Трохи пізніше прибуло з Волині ще троє князів Четвертинських, а останніми з них були Ян і Габріель, записані до класу риторики у 1756/57 академічному році (Album CXXIX, 20, 21).

У університетській метриці зазначено, що в першій половині XVII ст. у Замості проживало п'ятеро княжат Пузин. У перший же рік вписалися брати Олександр і Юрій, сини Юрія (Album I, 132, 145). Олександр був потім послом на сейм у 1618 р. і поборцею мит на Волині. Юрій спочатку обіймав уряд волинського ловчого, а пізніше — володимирського підкоморія. Обидва підписалися на акті обрання Владислава IV, а

Юрій брав участь у виборах Яна Казимира. Перебування у Замості було високо поціноване Юрієм, який у 1646 р. послав туди двох своїх синів — Костянтина і Стефана, у товаристві їхнього кузена Олександра, сина кременецького підсудка Михайла Пузини (Album XLVI, 106–108). Двоє перших упродовж першого ж року навчання відзначились публікацією твору «Analemmata doctoratus philosophici», який було видано з нагоди докторських захистів шести професорів Академії, в тому числі відомого пізніше багаторічного ректора Василя Рудомича.

Не бракувало в Замості і синів волинської магнатерії. Серед них, перш за все, треба згадати аж п'ятнадцятьох представників старожитного руського роду Киселів, список яких відкрив у 1609 р. майбутній київський воєвода Адам (Album IX, 1), син володимирського підсудка Григорія. На момент вступу він мав 9 років, тож у місті Замойських Адам Кисіль перебував упродовж тривалого часу. Пізніше він відзначиться у багатьох військових операціях і виявить неабиякий дипломатичний талент³⁰. Десятьма роками пізніше прибув до Замостя його молодший брат Микола (Album XVIII, 20), що у свій час обіймає уряди новгородського хорунжого і черкаського старости; королівським ротмістром загине в березні 1651 р. під Вінницею, обороняючись від славнозвісного Богуна³¹. Він також з повагою ставився до Alma mater, оскільки в 1647 р. послав на навчання до Академії свого єдиного сина Володимира (Album XXIII, 10), пізнішого київського підстоля. У 1623 до

²⁸ A. Boniecki. Herbarz polski. — Т. IV. — Warszawa, 1901. — S. 6. Більшість поданої тут генеологічно-біографічної інформації взято саме з цього гербажа, а також з Herbarza polskiego K. Niesieckiego. — Т. I–X. — Lipsk, 1839–1846.

²⁹ Див.: Polski Słownik Biograficzny. — Т. IV. — Kraków, 1938. — S. 361–362.

³⁰ PSB. — XII. — S. 487–491.

³¹ Там же. — С. 491–492.

складу учнів вписаний третій син Григорія, невідомий геральдиці Ян, який напевно помер молодим. Прибув він у товаристві кузена Габріеля, сина Олександра (Album XXIII, 11), брат якого Павло навчався в Замості з семи років (вписаний 1616/17, Album XVI, 62). Своєрідну «інвазію» Киселів пережила Замоїська Академія в середині XVII ст. В 1650/51 рр. тут розпочали навчання четверо синів Олександра — Олександр, Ярослав, Владислав і Даніель, а також троє синів Матея, чернігівського стольника — Ян, Михайло і Ілляш; не всі з них потрапили до гербівників, однак відомо, що Ян пізніше став василіанським ченцем, а Михайло був засновником литовської лінії Киселів (Album L, 31, 32, 33–37).

При сучасному стані досліджень даної теми нам не вдасться охарактеризувати рівень навчання досліджуваної групи студентів. Однак варто звернути увагу на те, що дехто з учнів ознаменував своє перебування в Замості публікаціями самостійних праць або окремими творами, вміщеними у збірниках. Переважно це були твори панегіричного характеру, пов'язані з віншуванням колег на академічних чи родинних урочистостях. Важко дати на сьогодні повнішу оцінку творчості замоїських студентів, внаслідок незадовільного стану її дослідження. З групи учнів, яка нас цікавить, ми вже зазначали публікацію Стефана і Костянтина Пузин. В 1619 р. з'явився друком у Замості збірник «Memoriae Ioannis Zamojski castellani Chelmensi» на смерть сенатора Яна Замоїського. Серед 25 ав-

торів жалобних віршів зустрічаємося з утворами трьох волинських студентів з класу поезії — Якова Оранського та Даніеля і Мартина Балабанів. У 1620 р. свою панегіричну поему «Juno propubia» опублікував прийнятий до Академії у 1618/19 рр. Матей Пачинський з Кременецького повіту (Album XVIII, 18). У цьому творі з нагоди весілля Томаша Замоїського з Катериною Острозькою вміщено докладні життєписи Яна і Томаша Замоїських, а також прекрасний опис Замостя. Це лише вибрані приклади. Сподіваюся, що докладніше дослідження надасть можливість знайомства і з іншими творами студентів з України.

Поданий вище побіжний аналіз присутності молоді з Поділля, Волині і Київщини в Замоїській Академії дає підстави для твердження, що вона відігравала в стінах Академії не останню роль. Важив при цьому не стільки її кількісний показник, скільки наявність у цієї групи певних культурних відмінностей від основного загалу учнів, іншого віросповідання, ментальності і звичаїв, які мусили надавати академічному життю специфічного колориту. Одночасно молодь з українських земель здобувала в Замості принаймі початкові знання і отримувала підготовку до участі у громадському житті держави. Тож, здається, що по відношенню до українських земель Академії вдалося виконати ті амбітні завдання, які з самого початку поставив перед нею Ян Замоїський. Принаймні, це твердження є цілком коректним для ситуації першої половини XVII століття.